
Miloš PANKOV¹

OD PRIPADNOSTI DO POLITIKE PRIPADANJA: INTERSEKCIJSKI PRISTUP NIRE JUVAL DEJVIS

(Nira Juval Dejvis, *Politika pripadanja: intersekcijaska sporenja*, Alumnistkinje rodni studija i Futura publikacije: Novi Sad, 2015)

Veliki iskorak na polju istraživanja rodni odnosa u društvenom okruženju pod dominantnim uticajem nacionalizma, militarizma i verskog fundamentalizma, Nira Juval Dejvis (Nira Yuval-Davis) je ostvarila tokom devedesetih godina prošlog veka, serijom objavljenih radova i knjiga: *Woman, Nation, State* (1989), *Racialized Boundaries* (1992), *Unsettling Settler Societies* (1995), *Gender and Nation* (1997), *Woman, Citizenship & Difference* (1999). Naredna decenija označila je pomeranje njenog naučnog fokusa ka jednom sveobuhvatnijem pristupu istraživanjima društvenih identiteta u procesima globalizacije, koji je, dopunjen novim tematskim sadržajima i aspektima razmatranja problema, teorijski uobličen u ovoj knjizi. *Politika pripadanja* je prva njena knjiga objavljena u Srbiji, u prevodu Silvije Dražić na srpski jezik, pet godina nakon pojavljivanja prvog izdanja.

Knjigu Nire Juval Dejvis čini šest tematskih celina, uz „Predgovor” i „Zaključna razmatranja”. U „Uvodu” (Juval Dejvis 2015, 12–32) su teorijski i kontekstualno formulisana pitanja i prikazane neke od aktuelnih debata u vezi sa vodećim političkim projektima pripadanja. „Pitanje građanskog statusa” (ibid., 64–104) bavi se istraživanjem pitanja državljanstva, zajedno sa pravima koja se uz njega vezuju, kao i nekim od savremenih konstrukcija građanskog statusa. Poglavlje „Nacionalno pitanje, od starosedelačkog do dijasporičnog” (ibid., 105–141) istražuje način na koji se nacije i nacionalne

1 E-mail: miloshns@yahoo.com

države menjaju u procesu razdvajanja nacionalne i građanske pripadnosti. Uloga religije u savremenoj politici pripadanja, pod uticajem procesa globalizacije i neoliberalizma, tema je poglavlja pod nazivom „Religijsko pitanje” (ibid., 142–177), dok se „Pitanje kosmopolitizma”, tj. odnos između raznovrsnih diskursa kosmopolitizma, razmatra u šestom poglavlju (ibid., 178–213). Završno tematsko poglavlje „Pitanje brige” fokusira se na, kako ga autorka naziva, feministički politički projekat pripadanja, „etiku brige” (ibid., 214–240).

Ključni pojmovi koje Nira Juval Dejvis razjašnjava u uvodnom poglavlju odnose se na analitičku perspektivu: intersekcijskog pristupa, politike pripadanja, društvenih lokacija i vrednosti. Predstavljajući i viđenja drugih teoretičara i teoretičarki koji su se bavili ovim pojmom, autorka intersekcionalnost vidi kao

„razvoj feminističke teorije stajališta, koja tvrdi, na nešto različit način, da je od vitalnog značaja objasniti sociološko pozicioniranje društvenih aktera i dovesti u pitanje obmanu ‚viđenja sveta niotkuda’, kao pokriće i kao legitimizaciju maskulinog pozitivističkog pozicioniranja. Situirani pogled, situirano znanje i situirana imaginacija konstruišu naša različita viđenja sveta” (ibid., 15).

Kao glavne karakteristike primenjenog intersekcijskog pristupa ona navodi promenljivost načina na koji su odnosi nejednakosti vezani za različite aspekte društvenog života i analitičko razlikovanje različitih faseta² društvene analize. Ove fasete, iako uzajamno povezane, nesvodive su jedna na drugu (ibid., 19). Nadalje, Nira Juval Dejvis pojašnjava razliku između termina pripadnosti i politike pripadanja. Dok se pripadnost odnosi na emocionalnu privrženost, osećanje da si „kod kuće”, politika pripadanja podrazumeva projekte usmerene na izgradnju pripadnosti određenim kolektivitetima koji su i sami konstruisani na različite načine (ibid., 23). Pripadnost je dinamičan proces, najčešće je višeslojna, mnogostepena i mul-

2 Termin koji autorka koristi kako bi označila različite analitičke nivoe, a pri tome izbegla pretpostavku o postojanju međusobnog hijerarhijskog odnosa među njima.

titeritorijalna, te konstruisana kroz tri glavne fasete. Jednu čine društvene lokacije, unutar kojih, tokom različitih istorijskih momenata, preovlađuje uticaj različitih osa društvene moći, poput klase, roda ili etničke pripadnosti. Druga se odnosi na ljudsku identifikaciju i emocionalnu privrženost različitim kolektivima i grupacijama, a treća na etičke i političke vrednosti kojima ljudi procenjuju svoju pripadnost i pripadnost drugih.

Politika pripadanja podrazumeva „ne samo održavanje i reprodukciju granice zajednice pripadanja hegemonijskim političkim moćima, nego i njihovo osporavanje, dovođenje u pitanje i otpor od strane drugih političkih aktera” (ibid., 34). Procesi globalizacije i glokalizacija predstavljaju kontekst u okviru koga se odvijaju aktuelni, uzajamno suprotstavljeni politički projekti pripadanja. U vezi sa tim, dešavaju se i promene u politici pripadanja podstaknute masovnim međunarodnim migracijama, ali i reakcije na njihovu pojavu mnogih država Zapada, u kojima počinje da dominira diskurs sekuritizacije granica, pod izgovorom borbe protiv terorizma i jačanja bezbednosti sopstvenih građana i građanki.

Drugo poglavlje „Pitanje građanskog statusa” Nira Juval Dejvis počinje pregledom različitih viđenja problema građanskog statusa u političkoj i sociološkoj teoriji. Autorka smatra da u današnjem vremenu globalizacije on odstupa od liberalnog modela građanskog statusa u naciji–državi. Ipak, činjenica da je država još uvek glavni instrument vladanja i izvor različitih ovlašćenja i prava ukazuje na primarni značaj državljanstva za politiku pripadanja (ibid., 67). Poštovanje političkih prava, a naročito biračkog prava, kao osnovni instrument uticaja pojedinca na vlast, može da podstakne osećanje osnaživanja, ovlašćivanja i pripadnosti među ljudima. Građanska prava koja pripadaju pojedincu sticanjem građanskog statusa, kako podseća autorka, daleko su od toga da budu ostvarena za sve građane i građanke. Sužavanje građanskih prava, poput slobode kretanja i prava na pošteno suđenje, u novije vreme, omogućeno je pod izgovorom „globalnog rata protiv terorizma”. U Zapadnoj Evropi su tek poslednjih decenija XX veka izglasani zakoni o ravnopravnosti polova, mada je u praksi rodno zasnovana neravnopravnost i te kako prisutna.

Osvrćući se na socijalna i ekonomska prava pojedinca, autorka dovodi u vezu krizu države blagostanja, do koje dolazi privatizacijom mnogih institucija socijalnog staranja koje je do tada kontrolisala država, sa politikom poricanja „opšteg interesa” koju promoviše neoliberalizam. Među različitim konstrukcijama savremenog građanskog statusa, istražuje pojam „aktivnog građanina”, kao političku ideju britanske vlade devedesetih godina, opisujući je kao volontaristički čin filantropije (ibid., 80). S druge strane, politika multikulturalizma prestaje da bude dominantna politika u većini evropskih država pod izgovorom potrebe za jačanjem društvene kohezije. Zajedno sa multikulturalnim, osporavan je i višestruki građanski status, mogućnost sticanja državljanstva dveju ili više država. Na kraju poglavlja, autorka se osvrće i na tehničke i administrativne instrumente kojima država reguliše, priznaje i uskraćuje građanski status pojedincu, poput pasoša, ličnih dokumenata i matičnih knjiga.

Treće poglavlje, „Nacionalno pitanje: od starosedelačkog do dijasporičnog”, Nira Juval Dejvis počinje istorijskim uvidom u sociološke i političke rasprave na temu šta čini naciju i koje su karakteristike određenoj zajednici potrebne da bi joj bilo priznato ovo pravo. Naglašava se značaj pionirskog dela Benedikta Andersona (Anderson 1998) u pomeranju rasprave ka problemima nacionalizma. Autorka predstavlja i neka sopstvena viđenja u okviru ovih diskusija, prema kojima

„nema inherentne razlike između etničkih rasnih i nacionalnih kolektiviteta. Svi su konstruisani oko granica koje dele svet na nas i njih, obično na osnovu mita o zajedničkom poreklu i (ili) sudbini. Isti ljudi mogu, u specifičnom istorijskom trenutku i (ili) lokaciji, biti etiketirani kao etnička zajednica (npr. Jevreji u SAD), kao rasa (u nacističkoj Nemačkoj) ili kao nacija (u Izraelu)” (Juval Dejvis 2015, 109).

Razmatranje završava detaljnim pregledom naučnih stavova u vezi sa pitanjima nacionalne imaginacije. Nakon toga, bavi se analizom konstrukcija nacionalnog prostora definisanog kao „domovina” i ukazuje na razliku između inherentnog i multikulturalnog nacionalizma. Autohtonistička politika pripadanja, smatra Juval Dejvis, postala je ideološka osnova za konstrukciju novih oblika ekstremnog nacionalizma i rasizma:

„Za razliku od starog rasizma, fokus ovih rasističkih diskursa ne počiva na pojmu rase ili drugim vrstama različitog etničkog porekla, nego na različitim kulturama, religijama i tradicijama koje su viđene kao one koje prete da ,kontaminiraju' ili ,zaguše' kulturnu suštinu nacije” (ibid., 126).

Kao primer, navodi političke poruke stranaka krajnje desnice u Evropi. Razumevanje starosedelačke politike pripadanja, s druge strane, kompleksnije je s obzirom na to da su prava starosedelačkih naroda potvrđena deklaracijom Ujedinjenih nacija, usled činjenice da su diskurs starosedelaštva uglavnom koristili pokreti isključenih i marginalizovanih ostataka društva koja su opstajala na margini naseljeničkih država–nacija. Juval Dejvis, međutim, pokazuje problematičnost ove politike u praksi. Mnogi starosedelački pokreti pokušavaju da konstruišu prošlost kao da istorija počinje od prvog njihovog kontakta sa Evropljanima, pa se čak i pojedine ekstremno desne partije (Britanska nacionalna partija) pozivaju na zaštitu po klauzulama UN, zbog ugroženosti „starosedelačke bele rase u Britaniji”. Na kraju poglavlja osvrće se na ulogu žena u pokretima za nacionalno oslobođenje van zapadnog sveta (Južna Afrika, Palestina), vođenih idejom da je potrebno izboriti se slobodu svih građana i građanki, da bi tek nakon toga usledila borba za rodnu ravnopravnost. Potreban je kontinuirani angažman kako borba za prava žena ne bi bila potisnuta nakon što nacionalni ciljevi budu ostvareni. Utoliko pre što ovi pokreti najčešće podrazumevaju zalaganje za obnovu i povratak tradicionalnih kulturnih normi i rodnih uloga. Kao jednu od alternativnih mogućnosti angažmana u konfliktima, navodi učesnice feministkinja u mirovnom aktivizmu preko granice i razgraničenja, u takozvanim transverzalnim politikama.

Na početku narednog odeljka, Juval Dejvis predočava savremenu pojavu revitalizacije religije kao identiteta i političkog projekta, uprkos činjenici da se kapitalizam i liberalizam pojavljuju kao projekti prosvetiteljstva, koji uključuje uspon sekularizma kao vladajuće ideologije. „Religijska posvećenost i neoliberalizam, međutim, protivno predviđanjima teze o sekularizaciji, još uvek mogu složno da napreduju. To je naročito jasno u neokonzervativnim SAD” (ibid., 143). Ona smatra da je jedan od ključnih razloga za porast popularnosti religije njena uloga kao sredstva utehe i

oblika otpora neoliberalnoj globalizaciji. Pri tome, argumentuje stav da se sekularizam kao politički princip odvajanja religije od države u praksi nije niti realizovao dosledno, te da najčešće podrazumeva zabranu dominacije jedne religije (SAD, Indija, Južnoafrička Republika). Analizirajući veze između religije i nacionalizma, pokazuje da je oslanjanje na religiju kao hegemonijsku kulturnu tradiciju utemeljeno u ustavnim načelima velikog broja nacija i državnih zajednica. Brojni su nacionalni pokreti koji su se oslanjali na hegemonijske religije kako bi sebe predstavili kao predstavnike „naroda“. Odnos prema ženama ima važnu ulogu u ovim projektima. Ako su u vremenima oslobađanja i modernizacije promenjena uloga i obrazovanje žena viđeni kao simbol promene, novim diskursima žene su konstruisane u ulogu „nositeljki tradicije“ (ibid., 156). Jačanje religijskog fundamentalizma povezano je sa krizom modernosti. Rastući osećaj nesigurnosti koji je proizašao iz pomeranja mesta odlučivanja sve dalje od naroda, kao i sve veće siromaštvo, nagnali su ljude da pronađu načine da se s tim nose. Fundamentalističke religije „pružaju kompas i sidro koje ljudima daju osećaj stabilnosti i sigurnosti, kao i koherentnog identiteta“ (ibid., 161). U delu poglavlja koji se bavi odnosom između religije i feminizma, autorka podseća da su u pojedinim sredinama žene, u borbi za svoja prava, prinuđene da saraduju i međusobno se osnažuju i unutar ortodoksnih verskih kolektiva. Pitanje je „sposobnosti žena da razdvoje tradicionalni religijski diskurs od suštinskog religijskog jezgra u kojem mogu ravnopravno da učestvuju“ (ibid., 173).

U poglavlju „Kosmopolitsko pitanje“, Juval Dejvis istražuje manifestacije kosmopolitizma u realnom društvenom okruženju. Jedna od njih je situirani kosmopolitizam, definisan kao oblik patriotizma u kome je ljubav prema čovečanstvu viđena kao korak kome prethodi privrženost sopstvenoj naciji. Drugi aspekt posmatranja je razlika između neukorenjenog i ukorenjenog kosmopolitizma. Ona, u vezi sa tim, navodi primer ekspatrijata i profesionalnih međunarodnih radnika, čiji život u urbanim svetskim kvartovima, pod dejstvom pravila „banalne globalizacije“, dovodi do toga da njihovi stavovi prestaju da se razlikuju od stavova sredine. Na ovaj način, kosmopolitizam je uvek situiran, mada ne uvek i ukorenjen, i intersekcija društvenih lokacija duboko utiče na kosmopolitski pogled (ibid., 187).

Zatim, autorka analizira učinak Organizacije ujedinjenih nacija, zamišljene kao globalni kosmopolitski projekat svetske vlade, i konstatuje ograničenja postavljena u njenom ustrojstvu, načelima i načinu delovanja. Umesto osporenog koncepta zaštite ljudskih prava, Juval Dejvis predlaže da se problem ljudske bezbednosti postavi u fokus delovanja ove organizacije.

Kosmopolitski feminizam ona vidi najpre kao priliku za okupljanje žena, kako bi pokazale zejdništvo i međunarodnu solidarnost. Plod tog okupljanja i načina delovanja bio je objedinjeni zahtev da međunarodnim standardima „ženska prava” budu tretirana kao „osnovna ljudskih prava”, premda feministkinje dovode u pitanje i samu koncepciju dikursa o ljudskim pravima, jer smatraju da on počiva na maskulinističkoj konstrukciji subjekta prava. Uspeh zajedničkog delovanja je prihvatanje, kao međunarodnog standarda, univerzalnih prava žena, njihovog prava da budu slobodne od porodičnog, komunitarnog i vojnog nasilja.

U poslednjem tematskom poglavlju, „Pitanje brige, emocionalno i političko”, Juval Dejvis se bavi razmatranjem feminističke etike brige. Autorka analizira različite stavove feminističkih teorija, od toga da je briga najpre posledica materinske i porodične uloge, do njenog problematizovanja kao posebnog feminističkog projekta građanskog statusa. U vezi sa tim, osvrće se na probleme „deficita brige“, nastalog kao nehotični rezultat ograničenog uspeha drugog talasa feminizma, koji je doveo do ravnopravnosti i dostupnosti većeg broja radnih mesta za žene. „To je odvojilo žene, barem delimično, od njihovih uloga primarnih starateljki u nuklearnoj porodici i stvorilo deficit brige i na mikro i na makro nivoima društva” (ibid., 223). Takođe razmatra i fenomen staranja, kao jedne od delatnosti vezane za žene u sklopu rodne podele rada. Istražujući odnos između etike brige i granica kolektiviteta, zaključuje da je, s jedne strane, on vođen poštovanjem i univerzalnošću, ali da s druge strane, principi transverzalnih politika brige podrazumevaju odbacivanje zajedničkih vrednosti kao osnovu solidarnosti i kooperacije: „Veze između majke i dece i između onih koji se staraju i onih koji od njih zavise, ne zasnivaju se na zajedničkim vrednostima nego na ljubavi i trebanju” (ibid., 238). Shodno tome, svoju poziciju ona opisuje kao feminističku transverzalnu dijalošku politiku.

Jedinstvenu definiciju političkog projekta pripadanja Juval Dejvis daje u poglavlju „Zaključna razmatranja”, opisom njegovih glavnih karakteristika:

„On je višeslojan, uviđa značaj pripadnosti i politike pripadanja bez njihovog esencijalizovanja i bez davanja prednosti bilo kom obliku naturalizovanih granica unutar kompleksnih globalnih stvarnosti u kojima živimo; on je transverzalan a ne kosmopolitski, transcendira granice i razgraničenja, odbacujući pored toga politike identiteta, te naglašavajući razlike između društvenih lokacija, identiteta i društvenih vrednosti; on je emancipatoran, zagovarajući univerzalnu ljudsku bezbednost i mada priznaje izuzetan značaj i vrednost odnosa brige, ne odbacuje važnost objašnjavanja ovih odnosa, njihovim kontekstualnim odnosima moći” (ibid., 245).

Potrebno je, iznad svega, istaći doprinos ove knjige u razradi teorijskog postupka istraživanja društvene pripadnosti, zasnovanog na intersekcijskom pristupu. Njegovo raščlanjivanje u skladu sa različitim aspektima razmatranja problema (na pripadnost i politiku pripadanja) otvara mogućnost da se detaljnijom analizom svakog od ovih segmenata prouče zakonitosti formiranja i razvoja različitih društvenih zajednica, njihov odnos prema pojedincu unutar i izvan grupe.

Kako i sama Nira Juval Dejvis navodi, neophodna je primena makroanalitičkog pristupa u kombinaciji sa studijama slučaja, koji bi bilo nemoguće integrisati u sadržaj jedne publikacije, za dublju i detaljniju intersekcijsku analizu globalnih i heterogenih pojava kao što su savremeni politički projekti pripadanja (ibid., 241). Ova su ograničenja umnogome prevaziđena time što su izvedeni zaključci izloženi nakon sistematičnog razmatranja i analize velikog broja naučnih izvora (preko 900 navedenih u literaturi na kraju knjige), upoređivanjem različitih pristupa u okviru određene discipline. Nira Juval Dejvis je predočila neke od ključnih karakteristika savremenih političkih projekata pripadanja, među kojima je i pojava niza destruktivnih procesa (sužavanje građanskih prava i prava žena, jačanja verskog fundamentalizma i nacionalizma), ali i argumentaciju za jedno od njenih ključnih zapažanja, da se oni mogu dovesti u vezu sa reakcijom na

zakonitosti i pravila koja nameće dominantni politički sistem neoliberalne globalizacije.

Feministički pristup Nire Juval Dejvis u istraživanju društvenih odnosa i njenom javnom delovanju, kako je to u ovoj knjizi naglašeno, ne podrazumeva uvek potrebu za direktnom konfrontacijom sa sistemom u cilju društvene transformacije rodni odnosa. Ponekad je, pogotovo u društvenim okolnostima u kojima se suzbija javno delovanje u pravcu borbe za prava žena, umesto toga potrebno angažovati se na transverzalnim politikama, interkulturalnom razumevanju i prevođenju, kako bi se, na taj način, unutar zajednice, radilo na njihovom osnaživanju.

Prevod Silvije Dražić u zatnoj meri je doprineo ne samo da se ova knjiga pojavi u domaćoj literaturi, nego i da se uspostavi terminološka praksa za buduća istraživanja. Knjigu je objavilo Udruženje „Alumnistkinje”, koje čine diplomirane studentkinje na Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu. Objavljivanjem ove publikacije, zajedno sa ostalim iz edicije „Konstrateg” (Jovičić 2012; Dražić 2013; Martinović 2014), ovo udruženje se afirmiše kao ono koje se na poseban način bavi pitanjima važnim za rodne studije u Srbiji. Prevod značajnih radova i knjiga iz svetske literature preduslov je širenja interdisciplinarnog područja istraživanja – rodni studija.

LITERATURA

- Anderson, Benedikt. 1998. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.
- Dražić, Silvia. 2013. *Stvarni i imaginarni svetovi Judite Šalgo*. Novi Sad: Futura publikacije i Alumnistkinje rodni studija.
- Jovičić, Julijana. 2012. *Strategije i taktike uspešnih žena 19. veka*. Novi Sad: Futura publikacije i Alumnistkinje rodni studija.
- Juval Dejvis, Nira. 2015. *Politika pripadanja: intersekcijaska sporenja*. Novi Sad: Alumnistkinje rodni studija i Futura publikacije.
- Martinović, Marija. 2014. *Mi i/ili oni*. Novi Sad: Futura publikacije i Alumnistkinje rodni studija.
- Juval-Davis, Nira. *Gender and Nation*. London: Sage, 1997.